

ОРИГІНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

© Колектив авторів, 2007
УДК 616.988.55-058.8-07

Т.І. Коляда, В.М. Козько, Н.Ф. Меркулова, Е.О. Белкіна, О.Н. Коляда КЛІНІКО-ІМУНОЛОГІЧНІ ПАРАЛЕЛІ ІНФЕКЦІЙНОГО МОНОНУКЛЕОЗУ ЗА РІЗНОГО СТУПЕНЯ ТЯЖКОСТІ

Інститут мікробіології та імунології ім. І.І. Мечникова АМН України,
Харківський державний медичний університет

При обстеженні 65 хворих з ВЕБ-інфекцією було встановлено зв'язок між тяжкістю клінічних проявів і тривалістю захворювання, а також з особливостями імунної відповіді організму в зіставленні з відповідними показниками контрольної групи. Схильність до пригнічення клітинно-опосередкованих механізмів і посилення гуморальних механізмів імунної відповіді була негативною прогностичною ознакою.

Ключові слова: *інфекційний мононуклеоз, клінічні особливості, імунітет.*

Вірус Епштейна-Барр (ВЕБ) є одним з найбільш розповсюджених з відомих на сьогодні. Первинна ВЕБ-інфекція перебігає найчастіше безсимптомно (до 90 % людей інфіковані ВЕБ) і тільки у ряді випадків, частіше в юнацькому віці, проявляється як інфекційний мононуклеоз (ІМ) [1-4]. У разі проникнення в організм вірусу відбувається його реплікація в епітеліоцитах слизової оболонки з наступним або одночасним ураженням лімфоцитів; кількість інфікованих лімфоцитів, які несуть вірусну ДНК, у здорових людей постійна і становить приблизно 10^5 - 10^6 [2, 4-9]. У деяких імунокомпетентних осіб інфікування ВЕБ може призвести до формування хронічної активної інфекції, яка характеризується тяжким ступенем недуги з розвитком ускладнень, які загрожують життю, таких як вірус-асоційований гемофагоцитарний синдром (ГФС), інтерстиціальна пневмонія, аневризми коронарних артерій і порушення з боку центральної нервової системи. Роль латентної ВЕБ-інфекції доведена як для груп незлоякісних лімфопроліферативних захворювань, до яких належать Х-зчеплений лімфопроліферативний синдром, так і для багатьох злоякісних лімфопроліферативних захворювань: рак носоглотки, шлунку та деяких лімфом, у тому числі лімфому Беркіта [1, 10].

На жаль, деталі й тонкі механізми особливостей цієї взаємодії, що обумовлюють, у свою чергу,

своєрідність перебігу і клінічних проявів інфекційного процесу в різних людей, досі багато в чому не з'ясовані. Іноді антитіла не забезпечують захисного ефекту, а, навпаки, стимулюють інфекцію – так, молекула імуноглобуліну G у складі лімфоцитів може неспецифічно зв'язуватися через рецептори для Fc-фрагмента і забезпечувати тісний контакт між клітинною поверхнею і вірусною оболонкою, полегшуючи тим самим проникнення вірусу в клітину [11]. З іншого боку, імуноглобуліни блокують NK-клітинну цитотоксичність, відповідно, імунітет не «знешкоджує» інфіковані клітини. При інфікуванні імунокомпетентні клітини можуть синтезувати розчинні імуномодулюючі речовини, які гальмують імунну відповідь організму людини, наприклад, вірус Епштейна-Барр кодує аналог інтерлейкіну-10, що гальмує синтез α -інтерферону [12]. Як видно, ключову роль у генезі дисбалансу імунної рівноваги відіграє участь вірус-індукованих змін в імунокомпетентних клітинах [2, 4, 6-9].

Завданням цієї роботи було вивчення особливостей клініки та імунного статусу у дорослих з визначенням закономірностей перебігу хвороби залежно від фази і тяжкості захворювання.

Матеріали і методи

Спостерігали 65 хворих на ІМ віком від 17 до 28 років, які були поділені на дві групи залежно від ступеня тяжкості основних симптомів: 37 хворих з відносно легкою формою хвороби та 28 – з тяжким її ступенем. Контрольну групу становили 22 практично здорові особи відповідного віку. Обстеження проводили двічі: у гостру фазу (перший тиждень перебування у стаціонарі) і у фазу ранньої реконвалесценції (14-20 днів).

Фенотипування мембранних антигенів лімфоцитів проводили із використанням моноклональних антитіл до диференційованих антигенів CD3, CD4, CD8, CD16, CD19, CD95, CD25 («Медбіоспектр», Москва). Концентрації сироваткових імуноглобулінів IgM, IgG, IgA досліджували методом раді-

ОРИГІНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

альної імунодифузії за *Manchini* з монорецепторними сироватками в агаровому гелі (*Difco*, США). Реакцію бласттрансформації Т-лімфоцитів на ФГА здійснювали морфологічним методом. Концентрації в крові IgE, специфічних антитіл IgM та IgG до ВЕБ оцінювали за допомогою імуноферментної тест-системи виробництва BEST (Новосибірськ).

Статистичне опрацювання даних проводили з використанням програми *Microsoft Excel XP* для *Microsoft Windows XP*.

Результати досліджень та їх обговорення

У більшості випадків хворі зверталися в клініку з різними клінічними проявами та з такими діагнозами, як ангіна (31), ГРЗ (15), гострий вірусний гепатит (9), гарячка неясного генезу (5), і тільки 5 хворих з діагнозом ІМ. У перші 3-5 днів недуги був госпіталізований 21 хворий, після 7-го дня – 29, між 10-16 днями – 10, а 5 – після 3 тижнів від початку захворювання. Найбільш постійним синдромом у більшості випадків (49 хворих) була гарячка від субфебрильної до високої, тривалість якої коливалася в різних межах: протягом 7 днів – у 21 хворого, 10-14 – у 28, в інших – більш ніж три тижні.

Одним з провідних синдромів при ІМ була генералізована лімфаденопатія або локалізований лімфаденіт. Частина хворих (21 пацієнт) після місячного перебування у стаціонарі була виписана з явищами лімфаденопатії.

За нашими спостереженнями, у більш ніж половини випадків виявляється гепатолієнальний синдром, а при поєднанні його з високою гарячкою, як правило, виникала необхідність диференціації із сепсисом, системними захворюваннями крові. Всіх їх було госпіталізовано до стаціонару з попереднім діагнозом «гострий вірусний гепатит». У цілому жовтяничний період тривав від 5 до 8 днів і був слабо або помірно вираженим. Незважаючи на змінені функціональні проби печінки, маркери гепатиту не виявлялися.

З боку серцево-судинної, нервової та дихальної систем патології виявлено не було. Клініка гастроентериту (у 3 осіб) в основному спостерігалася в перший тиждень недуги. Копрологічні, бактеріологічні та серологічні дослідження допомогли виключити кишкову патологію.

Специфічним для діагностики ВЕБ-інфекції є ІФА: визначення IgG до антигену EBNA (ядерний) та EA (ранній), а також IgM до VCA (капсидного). У всіх пацієнтів були виявлені високі титри IgM до VCA в гострій фазі, у фазі реконвалесценції – IgG до антигену EBNA незалежно від клінічних проявів.

У постановці діагнозу ІМ значне місце займає гемограма: лейкоцитоз із зсувом білої крові вправо за рахунок лімфоцитозу (збільшення кількості лімфоцитів становило від 40 до 90 %) й при цьому наявність атипичних мононуклеарів у досить значній кількості – більше 5 %, збільшення ШОЕ. У 25 % хворих поява атипичних мононуклеарів затримувалася, вони з'являлися на 2-й і 3-й тиждень хвороби, що значно ускладнювало діагностику. З початком періоду реконвалесценції збільшувалась кількість моноцитів на тлі зниження загальної кількості лімфоцитів. Атипичні мононуклеари зберігалися досить довго, поступово зменшуючись у кількості (від $15,2 \pm 1,8$ до $6,9 \pm 1,0$) на тлі загального лімфоцитозу (від $65,1 \pm 2,7$ до $41,0 \pm 3,5$). У клініці захворювання між ступенем спленомегалії, лімфаденіту і показниками лімфоцитозу простежується пряма залежність.

Фенотипування лімфоцитів виявило достовірні розбіжності у гострій фазі хвороби в обох групах. Якщо перша група хворих (з легким ступенем ІМ) характеризується високим вмістом у крові CD19, CD8, CD16, CD95 і рівнем стимуляції Т-лімфоцитів на ФГА, то порівняно з другою групою (з тяжким ступенем хвороби) відсотки цих субпопуляцій лімфоцитів, навпаки, були зменшені. Т-лімфоцити другої групи в обидві фази хвороби виявляли знижену спроможність до проліферації, стимульованої ФГА. У той же час гуморальна ланка імунної системи в цих хворих активніша, про що свідчила активація синтезу IgM, IgG, IgA, IgE, а також посилене накопичення ЦІК (табл. 1).

Паралельно до зростання тяжкості клінічних проявів ІМ у крові збільшувався відсоток CD19 лімфоцитів і навпаки – знижувалася кількість Т-лімфоцитів із цитотоксичними функціями (CD8, CD16). Цьому сприяло зниження експресії Fas (CD95) – показника активації клітин і одночасно їхньої готовності до апоптозу.

Основним механізмом імунного захисту вважають вірусоспецифічні CD8+ цитотоксичні Т-лімфоцити (ЦТЛ). Проте контроль поширення ВЕБ *in vivo* можуть здійснювати не тільки CD8+ ЦТЛ, але й CD4+ Т-клітини, що викликають опосередкований Fas-FasL-взаємодією апоптоз уражених В-лімфоцитів.

Нормалізація абсолютних і відносних значень CD4-, CD8-лімфоцитів відбувалась повільно, у багатьох хворих (у 40 із 64) у період реконвалесценції ці показники зберігались зміненими.

ОРИГІНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Таблиця 1

Показники імунного статусу у хворих на гострий ІМ різного ступеня тяжкості (M±m)

Показник	Легкий ступінь (n=37)		Тяжкий ступінь (n=28)		Контроль (n=22)
	Гостра фаза	Фаза одужання	Гостра фаза	Фаза одужання	
CD3, %	67,0±2,1	72,1±3,5	64,5±1,3	71,2±3,1	61,4±1,2
CD4, %	40,5±2,3	49,5±1,8*	50,3±1,8*	55,3±2,7*	40,5±1,5
CD8, %	26,3±1,8*	22,3±2,5	16,3±2,1**	15,8±1,2**	20,7±1,3
CD16, %	18,0±1,7	14,1±1,1	11,5±1,2**	10,5±1,8**	16,0±1,1
CD19, %	10,4±1,5	11,3±1,3	21,5±2,3*	17,5±2,4	12,5±2,1
CD25, %	15,1±1,8	17,1±0,8	13,0±2,1	13,9±0,9	16,6±1,2
CD95, %	27,1±1,5*	31,2±2,0*	21,3±1,8**	19,3±1,2**	20,3±2,2
IgM, г/л	2,8±0,1*	1,2±0,1	3,5±0,1*	3,1±0,1*	0,9±0,1
IgA, г/л	1,1±0,0	1,2±2,5	2,5±0,1*	2,4±2,5*	1,3±0,1
IgE, г/л	45±5	45±5	185±25*	155±25*	60±20
IgG, г/л	11,5±0,9	15,4±1,2	16,2±1,5*	18,3±0,9**	10,5±1,1
РБТЛ на ФГА, %	81,0±2,5	79,0±3,5	66,0±1,8*	61,0±5,5*	82,0±2,5
ЦІК, ум.од.	112±10	109±8	145±12	212±9**	105±8

Примітки: * – дані достовірно (P<0,05) відрізняються від групи контролю; ** – від 1-ї групи.

Отримані дані дозволяють припустити, що зростання тяжкості клінічних симптомів ІМ пов'язано з переключенням фенотипу активованих Т-лімфоцитів із Th-1, контролюючих розвиток клітинно-опосередкованих механізмів імунітету, на Th-2-хелпери антитілоутворення і ГНТ. Схильність до пригнічення клітинно-опосередкованих механізмів і посилення гуморальних механізмів імунної відповіді при тяжких формах гострих інфекцій і прогресування хронічних констатована в численних експериментальних і клінічних дослідженнях [3-7]. Це пояснюється зміною фенотипу Th при збільшенні вірусного навантаження. Наростаюча яскравість клінічних симптомів гострого ІМ у хворих асоційована зі зміною головного профілю механізмів імунного захисту, зниженням експресії Fas/CD95 [5, 13-15]. Встановлено, що ряд вірусів захищає від апоптозу інфіковані клітини, одночасно посилюючи прояви апоптозу неуражених клітин, що можна пояснити вірусоміндукованою імуносупресією.

Назріла необхідність перегляду багатьох сформованих уявлень про характер і механізми порушень у системі крові при ІМ.

Висновки

1. Незалежно від клінічних проявів у всіх пацієнтів були виявлені високі титри IgM до VCA (капсидного антигену) у гострій фазі ІМ, у фазі реконвалесценції – IgG до антигену EBNA. Атипіві

мононуклеари та лімфоцитоз зберігалися досить довго; простежується пряма залежність від ступеня спленомегалії, лімфаденіту.

2. Лімфопроліферативна відповідь у крові в гострій фазі ВЕБ-інфекції відбувалась повільно у всіх хворих. Зростання популяції зрілих лімфоцитів (CD3) за рахунок субпопуляції цитотоксичних (CD8) лімфоцитів було позитивною прогностичною ознакою.

3. Перша група хворих порівняно з другою характеризувалася високим рівнем стимуляції Т-лімфоцитів на ФГА, нижчим рівнем синтезу IgM, IgE, IgA і накопичення ЦІК, що свідчить про переважно клітинно-опосередковану спрямованість імунної відповіді.

4. Паралельно до наростання тяжкості клінічних проявів ІМ у крові зростає вміст зрілих В-лімфоцитів, і, навпаки, знижувалась кількість лімфоцитів з цитотоксичними функціями CD8. Т-лімфоцити хворих другої групи (з тяжким ступенем хвороби) проявляли знижену здатність до проліферації, стимульованої ФГА. Дослідження гуморального імунітету виявило підвищення у гострій фазі хвороби вмісту імуноглобулінів класів М, G, A, E, а також посилене накопичення ЦІК.

Література

1. Скули Р. Инфекции, вызываемые вирусом Эпштейна-Барр, включая инфекционный мононуклеоз // Внутренние болезни: Пер. с англ. / Под ред. Е. Браунвальда и др. – М., Медицина, 1994. – Книга 4. – С. 101-109.

ОРИГІНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

2. Возіанова Ж.І. Инфекционный мононуклеоз // Інфекційні і паразитарні хвороби. – Т. 1. – К., Здоров'я, 2000. – С. 180-198.
3. Шевченко Л.Ю., Покровська Т.В., Бельдій В.І., Алексанян Т.І. Особливості клінічного перебігу інфекційного мононуклеозу в дорослих // Інфекційні хвороби. – 2005. – № 3. – С. 26-30.
4. Юлиш Є.І., Волосовець О.П., Кривопустов С.П. та ін. Роль вірусу Епштейна-Барр у стані здоров'я дітей, які часто і тривало хворіють // Там само. – 2005. – № 2. – С. 34-39.
5. Уразова О.И., Новицкий В.В., Литвинова Л.С., Помогаева А.П. Хромосомные нарушения, апоптоз и активность репарации ДНК в лимфоцитах периферической крови при инфекционном мононуклеозе у детей // Бюлл. эксперим. биологии и медицины. – 2002. – Т. 133, № 3. – С. 323-326.
6. Andersson J. Clinical and immunological considerations in Epstein-Barr virus-associated diseases // Scand. J. Infect. Dis. – 1996. – V. 100, Suppl. – P. 72-82.
7. Balfour H., Holman J., Hokanson K. et al. A prospective clinical study of Epstein-Barr virus and host interactions during acute infectious mononucleosis // J. Infect. Dis. – 2005. – V. 192. – P. 1505-1512.
8. Woodberry T., Suscovich T., Henry L. et al. Differential targeting and shifts in the immunodominance of Epstein-Barr virus-specific CD8 and CD4 T cell responses during acute and persistent infection // Ibid. – 2005. – V. 191. – P. 1513-1524.
9. Wagner H.J., Scott R.S., Buchwald D., Sixbey J.W. Peripheral blood lymphocytes express recombination-activating genes 1 and 2 during Epstein-Barr virus-induced infectious mononucleosis // Ibid. – 2004. – V. 190, N 5. – P. 979-984.
10. Komano J., Sugiura V., Takada K. Epstein-Barr virus contributes to the malignant phenotype and to apoptosis resistance in Burkitts lymphoma cell line Acata // J. Virol. – 1998. – V. 72. – P. 9150-9156.
11. Wallace P.K., Howell A.L., Fanger M.W. Role of Fc gamma receptors in cancer and infectious disease // J. Leukoc. Biol. – 1994. – V. 55, N 6. – P. 816-826.
12. Ryon J.J., Hayward S.D., MacMahon E.M. et al. In situ detection of lytic Epstein-Barr virus infection: expression of the Not-1 early gene and viral interleukin-10 late gene in clinical specimens // J. Infect. Dis. – 1993. – V. 168, N 2. – P. 345-351.
13. Kimura H., Hoshino Y., Hara Sh. et al. Differences between T cell-type and natural killer cell-type chronic active Epstein-Barr virus infection // Ibid. – 2005. – V. 191. – P. 531-539.
14. Colombrino E., Rossi E., Ballon G. et al. Human immunodeficiency virus type 1 Tat protein modulates cell cycle and apoptosis in Epstein-Barr virus-immortalized B cells // Exp. Cell Res. – 2004. – V. 295. – P. 539-548.
15. Kenney J.L., Guinness M.E., Curiel T., Lacy J. Antisense to the Epstein-Barr virus (EBV) encoded latent membrane protein 1 (LMP-1) suppresses LMP-1 and bcl-2 expression and promotes apoptosis in EBV-immortalized B cells // Blood. – 1998. – V. 92. – P. 1721-1727.

CLINICAL AND IMMUNOLOGICAL PARALLELS OF INFECTIOUS MONONUCLEOSIS ACCORDING TO DEGREE OF SEVERITY

T.I. Kolyada, V.M. Kozko, N.F. Merkulova, O.O. Belkina, O.N. Kolyada

SUMMARY. The connection between severity of course, disease duration and immune response features was determined in 65 patients with EBV-infection in comparison with similar parameters of control group. A tendency to depression of cell-dependent mechanisms and enhancement of humoral immune response mechanisms was a negative prognostic symptom.

Key words: *infectious mononucleosis, clinical features, immunity.*